

Toetsen zonder Toetsen

Rupert Genseberger

Woudschoten Natuurkunde Didactiek conferentie 2012

Inleiding

In ons onderwijs vormen Toetsen en Cijfers een bijna ondeelbare eenheid. Het geven van cijfers is zo gewoon en vanzelfsprekend dat ik zeker weet dat wij, zoals we hier bij elkaar zijn, daar allemaal ruime ervaring mee hebben.

Aan die vanzelfsprekendheid wil ik nu wat gaan morrelen.

Ieder zal zich wel eens afgevraagd hebben of hij met een cijfer wel bereikte wat hij ermee beoogde. Is een onvoldoende voor een leerling een aansporing om beter te werken, of demotiveert ze juist? Helpen cijfers excellente leerlingen om het beste uit zichzelf te halen of is een zes 'wel genoeg'? Is het wel juist om voor het overgangsrapport het gemiddelde als eindcijfer te geven, ook als er een sterke daling of stijging in de reeks deeltcijfers zit? Hoe zwaar tellen toetsen, overhoringen, proefwerken en werkstukken?

Voor deze en vergelijkbare vragen bedenken docenten, secties en schoolleidingen oplossingen. Toch komen de vragen steeds weer terug. Deze problematiek moet u als achtergrond zien voor wat ik nu met u ga bespreken.

Inhoud

In deze lezing komen de volgende onderwerpen aan bod:

- *Beoordelen, toetsen, cijfers*
 - *Waarom en hoe dan?*

Wat willen we in het onderwijs eigenlijk met beoordelen, het geven van toetsen en cijfers?

- *Onderwijs zonder cijfers*
 - *Een andere praktijk*

Aan de praktijk van een school waar ikzelf dertig jaar met veel plezier heb gewerkt, wil ik u laten zien dat onderwijs heel goed zonder cijfers kan.

- *Onderwijs en Beoordelen*
 - *Een sterke samenhang*

Onderwijs aan leerlingen en beoordelen van leerlingen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. We zijn ons echter er zelden van bewust hoe ze elkaar beïnvloeden.

- *Wat doe ik hier mee?*
 - *Bezinningsvraag voor de kerstvakantie*

Als u deze vraag mee naar huis neemt, heb ik mijn doel bereikt.

Beoordelen, toetsen, cijfers

Bij onderwijs hoort het beoordelen van wat onze leerlingen doen en presteren, we moeten hen immers laten weten of ze op de goede weg zijn. Dat kan op veel manieren: een goedkeurend knikje of schouderklop, een corrigerende opmerking, een gesprek over een werkstuk, een aanwijzing over hoe iets een volgende keer aan te pakken, correctie van werk, een cijfer voor een toets, een cijfer op een rapport, een uitspraak over een overgang, slagen of zakken voor een examen.

Dat cijfers bij de beoordeling een centrale rol hebben, is zo vanzelfsprekend dat er nauwelijks discussie over is in de scholen. Er wordt wel eens over gemopperd door leerlingen of leraren. Het gaat dan meestal over een bepaald geval maar bijna nooit staat het principe van cijfers geven zelf ter discussie.

Dat was al zo toen ik in 1966 begon met lesgeven. Ik werd als beginnend docent ingewijd in hoe het op de school toeging met proefwerken, toetsen, cijfers en rapporten. Ik nam deel aan rapport - en overgangsvergaderingen. Het was een volkomen vanzelfsprekend, schijnbaar goed werkend geheel.

De Groot: 'Vijven en Zessen'

In datzelfde jaar 1966 verscheen De Groot's 'Vijven en Zessen'. Het viel als een bom in het onderwijs. In de eigen woorden van De Groot:

"Het gaat met name over de wijze, waarop in ons Systeem leerlingen worden beoordeeld – met behulp van cijfers: vijven en zessen – en worden geselecteerd: weg-geselecteerd of 'overgehouden'. De wijze waarop dit geschiedt is in veel opzichten willekeurig, ondemocratisch en inefficiënt."

Zijn kritiek was drieledig:

- *Cijfers hebben een aureool van objectiviteit, maar de praktijk van beoordeling van leerlingen is willekeurig, ondemocratisch en inefficiënt.*
- *Er moet een onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds beoordelingen om leerlingen te helpen vooruit te gaan in hun ontwikkeling, anderzijds afsluitende beoordelingen zoals een diploma of een overgang naar een volgend niveau.*
- *Het cijfersysteem van 1-10 is niet geschikt voor beoordelingen in het onderwijs.*

Het boek is met veel passie geschreven, je proeft op iedere bladzijde de hartstochtelijke wens om het onderwijs voor jonge mensen te verbeteren.

In veel docentenkamers viel het echter absoluut niet in goede aarde en werd het gekarakteriseerd als een schotschrift. Toch was het een goed onderbouwd betoog, van een uiterst deskundig en betrokken outsider die helder liet zien waar het gangbare beoordelingssysteem faalde. Ik heb het als voorbereiding op deze lezing weer met plezier en herkenning gelezen.

De Groot heeft met zijn boek veel invloed gehad op de onderwijspraktijk.

- Het boek is het startsein geweest voor de oprichting van het CITO.
- Er kwam meer bewustzijn van de door hem gesignaleerde willekeur.
- Op scholen wordt beter dan vroeger nagedacht over de beoordeling van de leerlingen.
- Zijn pleidooi om bij de beoordeling onderscheid te maken tussen 'informatie' en 'selectie' wordt nu breed ondersteund. Er is veel aandacht gekomen voor formative assessment (**vormende beoordeling**) tegenover summative assessment (**samenvattende of afsluitende beoordeling**), ook in deze conferentie zijn er lezingen en werkgroepen over.

De drijfveer van De Groot was de invloed die het beoordelingssysteem heeft op de toekomst van de leerlingen: in hoeverre worden ze werkelijk eerlijk naar hun capaciteiten beoordeeld? Dat was ook de achtergrond van het onderscheid dat hij maakte tussen 'vormende' en 'afsluitende' beoordeling. Hij constateerde dat het onderwijs in feite vooral met selectie bezig was. In de dagelijkse onderwijspraktijk moest volgens De Groot de beoordeling echter 'vormend' zijn. Het onderwijs moet de leerlingen in de eerste plaats helpen om zich te ontwikkelen. Vormende beoordelingen informeren leerlingen en docenten over waar ze hun werk kunnen verbeteren. De Groot is niet verder op ingegaan op de vormende beoordeling. Dat kon hij ook niet, want hij had er nog maar een vaag idee van hoe dat in zijn werk kon gaan en wat de effecten ervan zouden zijn. Sindsdien is daar veel meer over bekend geworden.

'Inside the Black Box'

In 1998 verscheen in Engeland een spraakmakend artikel: 'Inside the Black Box', van Paul Black en Dylan Wiliam, hoogleraren aan de *London School of Education*. Ze waren gealarmeerd door de steeds hoger en strikter wordende eisen die de Engelse overheid aan het onderwijs stelde. Er werd steeds meer nadruk gelegd op meetbare prestaties en testen, ook bij de beoordeling van leerlingen in de school. Ze vroegen zich af of deze maatregelen inderdaad het niveau van de leerlingen zouden verhogen. Dat was immers de bedoeling!

Ze merkten op dat in het debat de klas wel een '*black box*' lijkt, zoals dat in de systeemtheorie wordt genoemd. Men maakt zich druk over de '*input*' in de vorm van mensen en eisen zoals *leerlingen, leraren, regels, curriculum, ongeruste ouders, tests met hoge scoredruk...* Als *output* hoopt men dan betere resultaten te krijgen zoals *leerlingen met meer kennis en vaardigheden, hogere toets resultaten, meer tevreden en minder vermoeide leraren ...*

Het publieke debat gaat echter zelden over wat er in die 'black box' gebeurt, de klas waar de leraar met de leerlingen werkt. Verhogen van het niveau zal echter *in de klas* moeten gebeuren, dat hangt af van de processen die daar plaats vinden. Het is nog maar de vraag of alle eisen en verwachtingen aan de 'input' kant, helpen om die processen zo te beïnvloeden dat de gewenste verhoging van niveau optreedt. Misschien werken ze juist wel contraproductief. Om daar achter te komen moeten we '*Inside the Black Box*' gaan kijken: wat zorgt er dáár voor dat het effect van het onderwijs vergroot wordt?

Black c.s. beperkten zich tot de vraag welke invloed de wijze van beoordelen heeft op het uiteindelijke niveau van de leerlingen. 'Beoordelen' vatten ze op in de meest brede zin: zoals beoordeling door docent, maar ook zelfbeoordeling en peerbeoordeling. Het artikel is o.a. gebaseerd op een overzichtsonderzoek van meer dan 250 bronnen over de effecten van verschillende wijzen van beoordelen op de kwaliteit en het rendement van het onderwijs. Black c.s. zochten in hun artikel naar antwoord op drie vragen:

- **Kan** de wijze van beoordelen het niveau omhoog brengen?
- Heeft het onderwijs **ruimte** voor verbetering van de manier van beoordelen?
- Is het duidelijk **hoe** de manier van beoordelen verbeterd kan worden?

Uit hun literatuuroverzicht van onderzoeken konden ze concluderen dat op alle drie de vragen het antwoord duidelijk 'Ja' is.

Het artikel liet echter ook overtuigend zien dat veel van de in het onderwijs gangbare vormen van toetsen en beoordelen juist een negatief effect hebben op het niveau van het onderwijs. Veel nadruk op cijfers bijvoorbeeld veroorzaakt demotivatie bij zwakke leerlingen of oppervlakkig werken van de betere leerlingen.

Het mooie van het artikel is dat het niet alleen aangeeft wat niet werkt, maar ook indringend beschrijft welke kenmerken beoordeling moet hebben om wél het niveau te verhogen.

Dit artikel van Black heeft de discussie over beoordelen in Engeland, maar ook wereldwijd, enorm beïnvloed.

Laten we nu eens de raad van Black en Wiliam opvolgen en in een klas gaan kijken, op een school waar geen cijfers gegeven worden. Hoe kan dat?

Onderwijs zonder cijfers: een andere praktijk

In 1972, na een jaar of vijf onderwijservaring, ging kwam ik op de OSB, een school in Amsterdam die net in 1971 begonnen was. Daar heb ik vervolgens dertig jaar met veel plezier gewerkt als leraar en vrijwel vanaf het begin ook als lid van de schoolleiding. Het is een brede schoolgemeenschap, van vmbo basis tot en met vwo. Momenteel heeft ze ruim 1600 leerlingen.

Al in 1976 heb ik op de Woudschoten Natuurkunde Didactiek conferentie een lezing over de werkwijze op de OSB gegeven. Sindsdien is ze in grote lijnen hetzelfde gebleven. Tijdens mijn werkzaamheden op het Freudenthal Instituut heb ik er een onderzoek naar gedaan en dat in 1997 afgerond met een proefschrift.

De school heeft in de onderbouw breed heterogene klassen waar leerlingen van alle niveaus nog bij elkaar zitten. Vroeger duurde die onderbouw 3 jaar, de laatste 10 jaar is dat nog slechts 2 jaar. De lesduur was altijd langer dan op de meeste andere scholen, aanvankelijk 80 minuten en nu 60 minuten.

De school heeft al heel snel de cijfers uitgebannen en dat is zo gebleven, tot tevredenheid van docenten, leerlingen en ouders. Cijfers deden feitelijk pas weer hun intrede bij de schoolonderzoeken.

Hoe wordt er dan beoordeeld in die school?

Beoordelen in de OSB

Uiteraard wordt het werk van de leerlingen wel beoordeeld. De manier van beoordelen en de wijze van onderwijs zijn echter in samenhang ontwikkeld. Hoe dat werkt kan ik het beste demonstreren aan de onderbouw. De voorbeelden komen uit de natuur- en scheikunde lessen. Enerzijds omdat die voor jullie het meest informatief zijn, anderzijds omdat dit vak in de school gezien wordt als een pijler voor de werkwijze.

Ik geef eerst een summier overzicht van de werkwijze:

- *Er worden geen schoolboeken gebruikt.*
- *Leerlingen maken in schrift hun eigen 'boek'*
- *In de les werken alle leerlingen aan hetzelfde onderwerp*
- *In de meeste lessen vinden demonstratie of leerlingen experimenten plaats.*
- *Iedere les wordt een 'paragraaf' op een pagina in het schrift*
- *Per les stelt de docent eisen aan 'paragraaf'*

Voorbeelden van pagina's in schrift

- **De gasbrander**
- **Vuur en blussen**
- **Destilleren**
- **Koken van water**
- **Zout uit zand**
- **Fotogrammen**

Dit is een kleine selectie uit tienduizenden pagina's die leerlingen in de loop van de jaren gemaakt hebben. Aan het einde van het eerst en het tweede jaar heeft iedere leerling van de OSB een schrift gevuld met wat hij in de loop van die tijd geleerd en gedaan heeft. De onderwerpen en werkwijze zijn in het bestaan van de school in grote lijn hetzelfde gebleven, ondanks alle veranderingen in het onderwijs en de maatschappij.

Toch raken de docenten er niet op uitgekeken omdat de lessen en het werk van de leerlingen door de ruime persoonlijk inbreng altijd weer zo verschillend zijn.

Hoe komt de inhoud van het schrift tot stand?

Maar hoe komt dat schrift tot stand, wat zegt het over de capaciteiten van de individuele leerling? We zoomen nu in op één les, om een beter idee te krijgen hoe een en ander in zijn werk gaat. Het is een les uit het begin van het tweede jaar, de leerlingen hebben dan al natuur- scheikunde gehad, maar ze hebben ook nog een hele poos voor de boeg. De vorige les hebben ze zout uit zeewater gehaald, nu gaan ze leren hoe je drinkwater uit zeewater kunt maken.

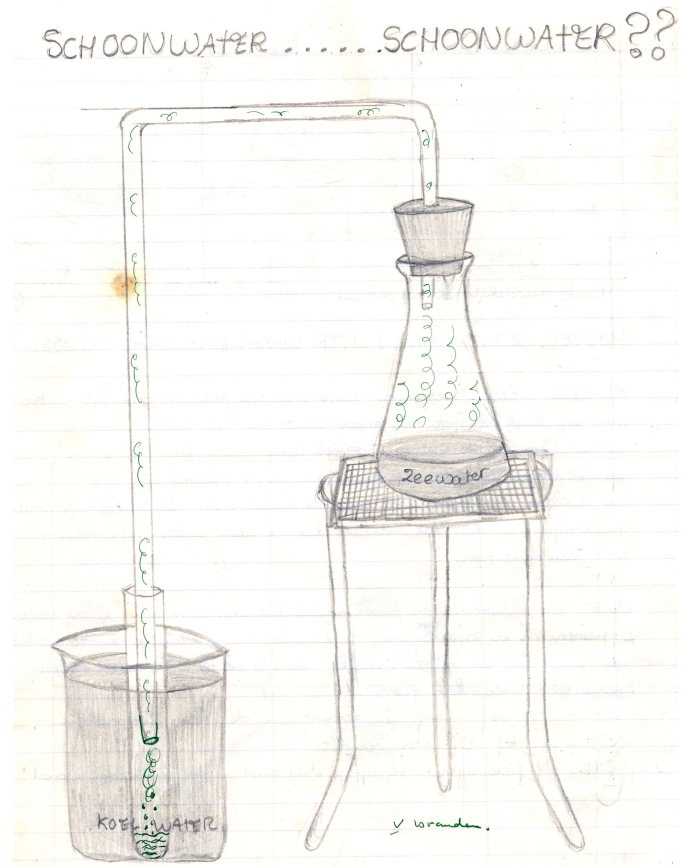
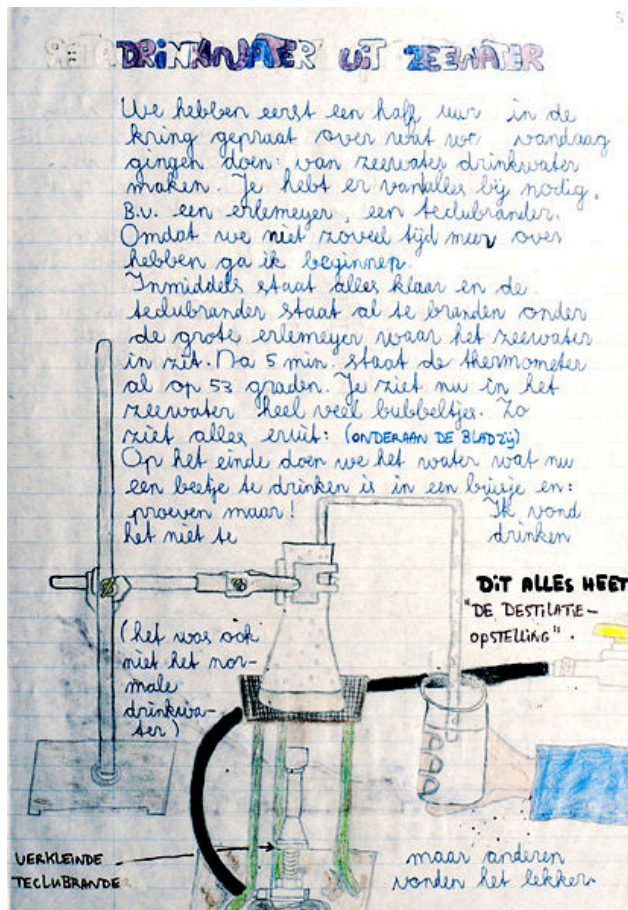
De klas zit met de docent in een kring, de docent presenteert het onderwerp van de les. In de kring bespreekt en demonstreert de docent nu hoe ze straks drinkwater uit zeewater kunnen maken. Deze bespreking in de kring heeft als belangrijke taak om de leerlingen duidelijk te maken waar de les over gaat, hen nieuwsgierig te maken en te inspireren om aan het werk te gaan.

De leerlingen gaan vervolgens naar hun tafel, ze moeten dan een vraag hebben die voor hen tot leven is gekomen. Hun eerste werk is dan in hun schrift die vraag kort te omschrijven. Het wordt hen dan duidelijk of ze weten wat ze moeten doen. Ze voeren geen opdracht uit, maar proberen een antwoord te vinden op hun vraag.

Vervolgens doen ze het experiment, in tweetallen of viertallen. Daarna beginnen ze aan de beschrijving, in hun eigen woorden, met hun eigen emoties en fantasie, naar hun eigen vermogen. Ze schrijven over iets wat ze zelf meegemaakt en geleerd hebben. Hier zit ook een belangrijk deel van de differentiatie in. Er wordt geaccepteerd dat het verschillend is, dat de niveaus erg uiteenlopen. We verwachten alleen dat iedere leerling zo goed mogelijk zijn best doet.

Hierna zien we pagina's uit de schriften van twee verschillende leerlingen. Ze zijn intussen allebei in staat om een duidelijke tekening van een opstelling te maken. Maar de hele opzet is verschillend.

Deze werkwijze geeft de leerlingen de mogelijkheid heel persoonlijk te werken. Ze werken hier doorgaans met plezier aan en zijn vaak trots op hun werk. Ik hoorde eens van een oud-leerlinge die scheikunde was gaan studeren, dat ze haar OSB schrift had laten zien aan de hoogleraar bij wie ze afstudeerde!

Beoordeling

Zoals we gezien hebben heeft het schrift een centrale plaats in het werk van de leerlingen. Het speelt ook een belangrijke rol bij de beoordeling.

In de optiek van de school is een beoordeling er steeds op gericht de leerling vooruit te laten gaan. Het begint vaak met een mondelinge aanwijzing in de klas. Bijvoorbeeld hoe een proef beter gedaan kan worden, hoe een tekst of een tekening te verbeteren.

De leraar schrijft af en toe ook commentaar in het schrift, gericht op verbetering. Daarbij wordt al eerder gemaakt werk als voorbeeld genomen. Bijvoorbeeld: 'Schrijf in het vervolg in volledige zinnen', 'Laat in je tekening meer details zien', of juist 'Teken alleen de hoofdzaak'.

Zo fungeert het schrift als een eenvoudig leerling volgsysteem. Er wordt in aangegeven waar de leerling aan moet werken, er is zichtbaar waarin leerling vooruit/achteruit gaat.

Enkele keren per jaar krijgen de leerlingen een woordrapport, waarin iedere docent iets schrijft over de vorderingen van de leerling en advies geeft over hoe de kwaliteit van het werk kan verbeteren.

Bij gesprekken met ouders en leerling ligt het schrift op tafel. Het gesprek over het werk van de leerling wordt daardoor heel concreet.

Doel van dit alles is te bevorderen dat de leerling in de loop van het jaar op diverse fronten vooruit gaat. De adviezen zijn dan ook gericht op concrete zaken die volgens de docent kunnen en moeten verbeteren. Dat kan zijn: geschreven tekst, tekening, indeling pagina, taal, volledigheid, redeneringen, berekeningen, experimenteren, samen werken, ...

In de loop van het tweede jaar moet de docent inschatten op welk niveau de leerling werkt. Hij gaat er daarbij uit van wat hij in de loop van de twee jaar in de klas heeft waargenomen.

Om dergelijk werk zinvol te kunnen beoordelen is het in de eerste plaats nodig dat de docent een duidelijk opdracht heeft gegeven. Iets als “Maak verslag” is niet daarvoor veel te vaag. De opdracht die de leerlingen bij deze les kregen was:

Maak een paragraaf over wat je deze les gedaan en geleerd hebt.

Er moet het volgende in voorkomen:

- *Passende, zelfbedachte titel*
- *Kort in enkele zinnen waar het over gaat.*
- *Hoe maak je van zeewater drinkwater: tekening en tekst.*
- *De tekening moet het proces laten zien.*
- *Gebruik in de tekst de volgende woorden:*
 - *‘filter’ (of ‘filtreren’)*
 - *‘verdampen’*
 - *‘condenseren’ (of ‘condensatie’)*
 - *‘destilleren’*

We bekijken nu drie teksten uit schriften van leerlingen van dezelfde klas. Ik heb ze letterlijk overgenomen met weglating van tekeningen en tabellen.

Leerling-tekst 1

DESTILLEREN

De bedoeling is zeewater naar drinkwater maken.

Zoals je op dit labpotje ziet is gedestilleerd water zeewater verdampt

(Hier volgt een tekening, tekst gedeeltelijk in tekening)

dan gaat 't naar het schone water. En het resultaat is goed gelukt.

We zien dat het een heel rudimentaire tekst is. De leerling kan niet goed zinnen formuleren, er ontbreken een aantal van de gevraagde termen. Toch heeft hij het waarschijnlijk voor zijn gevoel goed gedaan.

Leerling-tekst 2

ZOET WATER UIT ZOUT WATER HALEN

De bedoeling is als volgt. We moeten zoet water maken. Helemaal te gek, alleen er moet veel gebeuren voor dat je zoet water hebt.

Het zoet water moet uit zeewater worden gehaald.

Hoe je het moet doen gaan jullie nu horen.

Eerst ga je het zout water filteren. Dan doe je het water in een erlenmeyer. Dan verhitten we het water. Ongeveer bij 85°C kookt het water.

Bovenop de erlenmeyer hebben we een buis geplaatst. Die gaat naar een reageerbuis. Daar wordt de stoom opgevangen. En wordt dan langzamerhand zoet water.

Dit geheel heet destilleren. Uiteindelijk heb je gedestilleerd water.

(Hier volgt een tekening van een destillatieopstelling)

Leerling-tekst 3

DESTILLEREN

In deze les gaan we proberen uit zeewater gewoon water te halen, dus de waterdamp opvangen en laten afkoelen totdat het weer water is.

(Hier volgt een tekening met uitleg van de destilleeropstelling)

Wat is destilleren?

Destilleren is het hele gebeuren van damp opvangen en laten afkoelen tot dat het weer water is.

Wat is condensereren?

Condensereren is de damp laten afkoelen tot het water is.

Zeewater scheiden tussen zout en gedestilleerd water. Normaal zou het water verdampen, maar nu vangen we het op. Dus houden we het zout en het water over en dat is echt scheiden.

Je moet het water wel eerst filteren voordat je het in een erlenmeyer gaat verwarmen.

Terwijl je het verwarmt loopt de temperatuur op.

(Hier volgt een tabel met temperaturen.)

Uiteindelijk hielden we over:

Gedestilleerd water.

Het smaakt heel goor!

We zien dat er grote verschillen zijn. De kunst is nu zo'n aanwijzingen te geven dat iedere leerling er wijzer van wordt. Dat is bij de eerste leerling eenvoudig:

zorg er de volgende keer voor dat je alle vereiste woorden verwerkt.

Daarbij hoort natuurlijk ook dat de leerling zich realiseert waarom hij die woorden eerst niet had (b.v. niet direct overgenomen, niet opgelet) en dat een volgende les beter doet.

De tweede leerling heeft alle woorden gebruikt. Bij de derde leerling zie je dat hij beter verwoordt wat er met het water gebeurde: het water is gescheiden van het zout. Ook heeft hij een tabel met het temperatuurverloop gemaakt. De tweede leerling kan aan het werk van de derde leerling zien wat hij beter zou kunnen doen. Hier kan zelfbeoordeling of peerbeoordeling gebruikt worden.

Leerlingen leren van elkaar, schriften uitwisselen, ideeën overnemen.

Er kan een taalverrijking uit voort komen. We zien dat bij teksten verschillende woorden gebruikt worden zoals: *drinkwater, gewoon water, zoet water, schoon water, ...* Ze gebruiken de spreekwijze zoals bij hen thuis. Leerlingen brengen hun eigen termen in, dat gebeurt al in het kringgesprek. Ze horen dat van elkaar, ook de docent hoort dat dan. Bij uitwisselen kunnen leerlingen elkaars termen overnemen: verrijking van de taal.

Structuur en Vrijheid zijn basiskenmerken in deze opzet van de les. Voor hun ontwikkeling hebben leerlingen zowel *structuur* als *vrijheid* nodig.

De structuur is wat hier voor de leerlingen gegeven is, zoals het onderwerp en de vraag waarmee ze aan het werk gaan. Verder zijn criteria gegeven zoals titel, eerste zin met bedoeling, tekst en tekening, woorden die gebruikt moeten worden

Vrijheid hebben de leerlingen in de wijze van beschrijving. Daarbij gaat iedere leerling vanzelf uit van de eigen mogelijkheden, sluit aan bij de eigen voorkennis.

En de andere lessen?

In het 1^e en 2^e jaar gaan alle lessen ongeveer op deze manier. Wat de leerlingen daarbij aan natuur – en scheikunde kennis opdoen is ongeveer vergelijkbaar met het programma van de basisvorming. Er is een breed scala aan onderwerpen. Verder oefenen ze vakspecifieke vaardigheden, zoals experimenteren, rekenen, grafieken tekenen en tabellen maken. Ook de algemene vaardigheden spreken, schrijven, tekenen, lezen, redeneren en evalueren, hebben een belangrijke plaats. Twee keer per jaar schrijft de docent voor iedere leerling een samenvattend woordrapport.

Aan het einde van het tweede jaar vindt de determinatie plaats voor het schooltype. Daarvoor geeft iedere vakdocent een advies. Op basis daarvan maakt de mentor samen met het team van de klas een samenvattend advies. Dat wordt besproken met de ouders en de leerling. Vervolgens wordt gezamenlijk een besluit genomen over in welke richting de leerling op school verder zal gaan.

En de andere jaren?

De volgende jaren zitten de leerlingen in aparte schooltypes, van vmbo basis tot en met vwo. De werkwijze wordt dan wel aangepast aan schooltype, leeftijd en het examenprogramma, maar een aantal basiselementen blijft gelijk. Belangrijk is verder dat leerlingen en docenten gewend zijn geraakt aan:

- zelf nadenken, waarnemen en weergeven door leerlingen kan de basis zijn
- een beoordeling die gericht op verbetering van de individuele leerling
- een geschreven beoordeling die niet bedoeld is om een vergelijking te maken met anderen
- eventuele cijferbeoordeling ook op te vatten als 'informatie' geven en niet als selectie

Deze uitgangspunten kunnen ook vastgehouden worden als er met een schoolboek gewerkt wordt.

Essentieel is dat de school een mentaliteitsverandering teweeg brengt bij de docenten. Zij moeten er in de eerste plaats op gericht zijn om een proces bij leerlingen op gang te brengen. Daarvoor gebruiken zij dan de ontwikkeling van kennis en vaardigheden.

Een vraag is altijd: maar hoe gaat het dan met de examens? Het antwoord daarop is simpel: 'normaal', zoals op de meeste scholen. Sommige periodes heel goed, soms wat minder, zoals je dat in een 40 jarige schoolgeschiedenis kunt verwachten.

Samengevat: enkele kenmerken van dit onderwijs

- *Uitgangspunt: ieder kind wil en kan leren*
- *Norm is: ieders eigen voortgang*
- *Sluit optimaal aan bij voorkennis*
- *Activiteiten leerling centraal*
- *Maakt gebruik van verschillen*
- *Leerlingen kunnen zich persoonlijk uitdrukken*
- *Structuur en vrijheid*
- *Schrift met verslagen is portfolio*

Onderwijs en Beoordelen: een sterke samenhang

Ik was begonnen over de beoordeling, maar ben vanzelf bij het onderwijs uitgekomen. Dat was niet te vermijden, in deze school hangen de wijze van lesgeven en de wijze van beoordelen immers sterk met elkaar samen. Ze zijn dan ook in wisselwerking met elkaar ontwikkeld. We hebben ervaren dat ze niet los van elkaar gezien kunnen worden. Een effect van deze manier van beoordelen is dat voor het gevoel van de leerlingen alle onderwerpen en vaardigheden belangrijk zijn. Een vraag als *'telt dit ook voor de toets meester?'* hoor je op de OSB dan ook niet.

Terug naar onderzoek van Black

We gaan nu terug naar de bevindingen van Black. Hij kwam op grond van zijn uitgebreide literatuurstudie tot de conclusie dat een vormende beoordeling het niveau van leerlingen kan verhogen. Hij zag echter ook dat onderwijs dat vormende beoordeling met succes toepaste, aan een aantal condities voldeed:

- *In de schoolcultuur overheerste de overtuiging dat iedereen iets kan presteren.*
- *De leerlingen waren actief betrokken bij dat onderwijs.*
- *Een essentieel deel van dat onderwijs was dat de leerlingen ruim de gelegenheid krijgen hun eigen gedachten weer te geven.*

Ook de succesvolle vormende beoordelingen kon Black karakteriseren:.

- *De beoordeling is gericht op werk van de individuele leerling.*
 - o *Ze legt de nadruk op een vergelijking met de vorige eigen prestatie*
 - o *Ze geeft een advies over wat die leerling kan verbeteren*
 - o *Een vergelijking van prestaties met andere leerlingen wordt vermeden*

Verder merkte Black op dat zelfbeoordeling door leerlingen een essentieel aspect was van een succesvolle vormende beoordeling. Die zelfbeoordeling moet wel geoefend worden, de docent moet er aandacht aan besteden. Het gaat niet vanzelf als de leerlingen dat niet gewend zijn. De leerlingen gaan hierdoor kritischer naar hun eigen werk kijken, wat een positieve invloed heeft op hoe ze daarna werken. Het bevordert een bewuster leren.

Een belangrijk gevolg van een goede vormende beoordeling is dat ze het zelfvertrouwen van de leerlingen versterkt en daarmee hun motivatie voor het onderwijs vergroot.

Black over het onderwijs in Engeland

Wat betreft het gangbare onderwijs in Engeland trok Black de harde conclusie dat dit onderwijs drastisch moest veranderen om de vruchten te kunnen pikken van een goede vormende beoordeling.

De gebruikelijke beoordelingen in de klas voldoen immers niet aan de eerdergenoemde criteria. Ze zijn onderling vergelijkend, de prestaties van de leerlingen worden langs een absolute, door de docent opgestelde maatlat gelegd. Dat hangt samen met geven van cijfers: vergelijkende beoordelingen en cijfers houden elkaar in stand en versterken elkaar.

Veel onderzoek heeft uitgewezen dat dit soort beoordelingen contraproductief werken. Ze ontmoedigen de zwakke leerlingen, die hierdoor het gevoel krijgen nooit iets goed te kunnen doen. De sterkere leerlingen worden niet of nauwelijks aangemoedigd. Sommige eierzuchtige wel, maar velen vinden het al goed als ze net aan de norm voldoen: de zesjescultuur.

Op weg naar vormende beoordeling

Als we ons de wijze van werken in de science lessen van de OSB voor de geest halen, zien we dat ze voldoet aan veel van de criteria die Black noemde.

In zijn nu al veertigjarige bestaan heeft de OSB laten zien dat vormende beoordeling zonder cijfers mogelijk is. Maar in haar geschiedenis heeft ze ook geleerd dat invoering en in stand houden hiervan allerm minst eenvoudig zijn.

Daar kom ik dadelijk op terug.

Vormende beoordeling zonder cijfers is heel vanzelfsprekend als je dat eenmaal gewend bent. Dat geldt voor de docenten, de leerlingen en de ouders. Er hoort natuurlijk wel een passend onderwijs bij, zoals we hebben gezien. Als dat eenmaal lukt, is de beloning voor de docent dat de leerlingen meer inhoudelijk gemotiveerd zijn. Dat vertaalt zich direct bij de zwakkere leerlingen in een veel positievere houding en meer plezier in school. De sterkere leerlingen kunnen zich niet meer verschuilen achter opmerkingen als 'ik begrijp het wel'. Vanwege de vele actieve werkvormen worden zij over een veel breder gebied aan vaardigheden uitgedaagd dan wanneer ze alleen hoeven te leren 'voor de toets'.

Invoeren?

Het beschreven onderwijs is zonder meer boeiend en motiverend voor leerlingen en docenten, als het 'er eenmaal is'. De geschiedenis van de OSB heeft ook geleerd dat invoeren en in stand houden van onderwijs zonder cijfers en een voornamelijk vormende beoordeling, allerm minst eenvoudig is. Dat heeft twee oorzaken. In de eerste plaats hoort er passend onderwijs bij, verder zijn docenten het niet gewend. Dit zijn twee grote en serieuze drempels.

Op de OSB hebben we dit onderwijs ooit in kunnen voeren dank zij een krachtige schoolleiding die goed wist wat ze wilde en een team met veel creatieve en bekwame docenten.

We hebben op de OSB ook ervaren dat de werkwijze voortdurend onder druk staat. Een belangrijke factor daarbij is de instroom van nieuwe docenten. Er wordt van hen iets verwacht wat ze niet bij hun opleiding of op een vorige school geleerd hebben. Het 'andere onderwijs' spreekt sommigen onmiddellijk aan, maar velen worden onzeker als ze niet op hun routine kunnen terugvallen. Een goede en voortdurende interne scholing is daarom onmisbaar.

Wie in zijn school veranderingen wil doorvoeren, moet er rekening mee houden dat '*wat in het onderwijs normaal is*' als vanzelf de overhand heeft. Niet omdat dat '*beter*' is, maar omdat men het '*gewend*' is en niet weet hoe het anders kan of dat men zich onzeker voelt om iets anders te gaan doen.

"Wat doe ik hier mee?"

Ik hoop dat ik u voor de kerstvakantie voldoende stof tot nadenken heb gegeven.